

Onder redactie van dr. W.M. Dicke

‘De waardering van natuur en landschap is te laag in Nederland’

Gesprek met Chris Kalden

DOOR: WILLEMIJN DICKE

De loopbaan van Chris Kalden staat in dienst van natuur en landschap. In dit interview blikt hij terug op de roerige tijd bij het ministerie van Landbouw, Natuur & Visserij (LNV), waar hij midden jaren negentig was belast met de herstructurering van de varkenshouderij. Wat was zijn strategie, als hij daar met die harde boodschap voor een zaal vol boze boeren stond? Nu is hij algemeen directeur van Staatsbosbeheer. Hij vertelt gepassioneerd over de natuuropgave van Nederland. En hij heeft een boodschap voor de bestuurskunde: ‘Het lukt bestuurskundigen niet om het discours over ambtenarij en politiek te voeren op een manier die relevant is voor de mensen uit de praktijk.’

.. 3 ..

Kalden (1949) is 25 jaar ambtenaar geweest, maar hij beantwoordt niet aan het beeld van de archetypische ambtenaar die zich een kwart eeuw in een ministerie heeft verschanst. Misschien is zijn reactie op de vraag, halverwege het interview, waarom hij de term ‘biodiversiteit’ nog niet heeft laten vallen, kenmerkend voor die weinig archetypische ambtenarenhouding. ‘Biodiversiteit? Natuurlijk is dat belangrijk. Maar dat is biologentaal. Dat is beleidstaal. Ik moet toch kunnen uitleggen waarom natuurbeheer en landschapbeheer belangrijk zijn zonder terug te vallen op een taal die niemand spreekt, behalve de beleidsmakers.’

Je niet te willen beperken tot de taal van beleidsmakers is altijd een mooi streven, maar uitzonderlijk te noemen voor een CV waarin beleid in hoofdletters een rode draad vormt. Kalden begon zijn carrière bij een milieufederatie. In 1982 kwam hij in rijksdienst, eerst bij het ministerie van Cultuur, Recreatie &

Maatschappelijk Werk. Later bij Landbouw, Natuur & Visserij, daar werd hij in 2002 secretaris-generaal. Net daarvoor had hij zijn sporen verdiend als project directeur-generaal die speciaal was belast met de herstructurering van de varkenshouderij (1997-1999). De opgave onder minister Van Aartsen was om het mestoverschot terug te brengen. Sinds 2007 is hij directeur van Staatsbosbeheer, een publieke organisatie voor integraal natuurbeheer en natuurontwikkeling. De boswachters zijn waarschijnlijk het meest herkenbare gezicht van Staatsbosbeheer. 'Boswachters hebben een heel goede naam in Nederland. Dat merken we bijvoorbeeld als er iets is met de dassen of laatst nog met een everzwijn. Dan bellen al die programma's als *Hart van Nederland* of wij nog een boswachter ter beschikking hebben, want die zijn herkenbaar voor de kijkers en ze worden gewaardeerd.'

•• 4 ••

Wie een contrast meent te zien tussen een carrière in dienst van de landbouw (LNV) en de natuur (Staatsbosbeheer) heeft het mis. Bij Staatsbosbeheer gaat het, naast natuur, óók om landschap. Deze organisatie werd weliswaar een eeuw geleden opgericht om de Nederlandse staatsbossen te beheren en om nieuwe bossen aan te leggen, maar inmiddels is haar opdracht ruimer dan bosbeheer alleen. Het takenpakket is uitgebreid met natuurbescherming, landschapsinrichting, recreatie en groene gebiedsontwikkeling. Bovendien is het misleidend om natuur en landbouw zo tegenover elkaar te stellen, vindt Kalden. 'Ik ben geboren in het rivierengebied, en het landschap waar je bent geboren, draag je altijd met je mee, volgens mij. Het platteland vind ik prachtig. Ik zie platteland niet als tegengesteld aan de natuur: grutto's kunnen bestaan dankzij de boeren die maaien. En zonder huizen zouden er geen huiszwaluwen zijn. Gierzwaluwen komen af op de dakpannen. Dus menselijke ingrepen in de natuur gaan niet altijd ten koste van de natuur. Ze kunnen ook natuur mogelijk maken.' Kalden heeft niet alleen vanuit zijn affiniteit met natuur en landschap gekozen voor Staatsbosbeheer. 'Deze baan is ook *managerial* interessant. Er werken hier 1.000 mensen in verschillende regio's. Ik vind managen interessanter dan besturen.'

Herstructurering van de varkenshouderij

'Van Aartsen zocht een directeur-generaal die geen ruziezoeker was. De opdracht was moeilijk genoeg: de boeren moesten een kwart van hun productiequotum inleveren. Dat is fors, heel erg fors.'

Van Aartsen wilde iemand die gericht was op verbinding. ‘We zaten ook nog in het staartje van de varkenspest.’ Het ging er stevig aan toe, in de media en in de zaaltjes waar Kalden de plannen van de minister moest uitleggen. Wat was de truc van Kalden, als hij voor die zaaltjes stond om de plannen van de minister te verdedigen?

*‘Het belangrijkste was dat ik daar als mens stond.
Niet als apparatsjik’*

‘Ik had geen truc, of het moet zijn dat ik me kon verplaatsen in de boeren. Ik had begrip voor hun situatie en ik kon de legitimiteit van hun handelen inzien. Ze deden niets buitenwettelijks. Het mestoverschot was een enorme milieubelasting, op macroniveau, maar de bedrijfsactiviteit was legitiem. Uiteindelijk is er trouwens niet 25% maar 10% gesneden in het productiequotum. Maar 10% wegsnijden van de top van je productie, betekent misschien wel 300% snijden in de ondernemingsruimte. Dat is natuurlijk heel fors.’

.. 5 ..

De boeren streden voor hun belangen en dat ging er soms hard aan toe. ‘Dan kwam ik op een bijeenkomst waar men één stoelpoot van mijn stoel had afgezaagd: ja meneer Kalden, probeert u maar eens te zitten op een stoel waar een kwart vanaf is. Soms werd het grimmig. Bij een collega is er eens een wiel van zijn auto afgehaald: probeer maar eens te rijden met een kwart minder wielen.’

Wat er ook gebeurde, bij al die bijeenkomsten stond ik daar als mens. Nooit als apparatsjik. Dat hóren mensen, of je oprecht geïnteresseerd bent of dat je iets opleest omdat het nu eenmaal je baan is.’

*‘Als je je ogen dichtdeed, kon je meteen horen of het een ambtenaar
of een gewoon mens was’*

Kalden illustreert het verschil tussen mens en apparatsjik aan de hand van de film van Digna Sinke over het eiland Tiengemeten, dat twintig kilometer ten zuiden van Rotterdam ligt. Het is het laatst overgebleven eiland in de zuidwest delta van Nederland. Van oudsher was het een gebied met vruchtbare landbouwgrond, met zes boerenbedrijven. In de jaren negentig werd besloten om Tiengemeten om te vormen tot natuur. In de film interviewt Sinke afwisselend ambtenaren en boeren over de verandering van landbouw- naar natuurgebied.

Kalden woonde de première van deze film bij. ‘Als je je ogen dichtdeed, kon je meteen horen of het een ambtenaar of een gewoon mens was. Alleen al door het taalgebruik. Ambtenaren gebruiken lange zinnen met bijzinnen. Sjieke bewoordingen. Niet zeggen ‘met’, maar ‘met betrekking tot’. Het is schrijftaal. Op dat moment zat ik daar echt met plaatsvervangende schaamte. De tegenstelling tussen boer en ambtenaar was zo groot.’

Maar volgens Kalden is niet alleen de ambtenaar schuldig aan dit gedrag. ‘Het gedrag van de ambtenaar wordt deels veroorzaakt door gebrek aan veiligheid en waardering. Omdat de ambtenaar zich niet veilig voelt, gaat hij risiciomijdende formuleringen gebruiken. Hij gaat zich verschuilen achter regels.’

‘Respect en interesse’

•• 6 ••

‘In die periode van de herstructurering heb ik geprobeerd om ontvankelijkheid uit te stralen. Daar is geen recept voor, maar er zijn wel twee voorwaarden die vervuld moeten zijn: respect en interesse. Respect voor wie iemand is, en interesse in wat hij doet. Maar dat moet dan ook van twee kanten komen. En natuurlijk is een openingszin belangrijk, of een grapje om de situatie wat te relativeren. Niet aan het begin van de speech natuurlijk, maar ik voel aan wanneer dat kan. Maar dat zijn kleine dingen. Het gaat uiteindelijk om authenticiteit. Alleen met respect en interesse krijg je een dialoog.’

Natuuropgave in Nederland en de rol van Staatsbosbeheer

Kalden legt uit waarom we ons druk moeten maken om natuur en landschap, ook al zijn er ook nog andere opgaven waar Nederland voor staat, zoals bijvoorbeeld de integratie. ‘Dé opgave waar Nederland voor staat, bestaat niet. Er zijn veel opgaven. En natuur en landschap zijn heel belangrijke randvoorwaarden voor het functioneren van Nederland. De kwaliteit van de omgeving is belangrijk voor het welbevinden. Als de mensen zich goed voelen, komt er een andere interactie tot stand.’

‘Naast natuur als randvoorwaarde, als leefomgeving, is investeren in natuur en landschap natuurlijk ook gelegitimeerd door de gevolgen voor onze gezondheid. Uit wetenschappelijke studies blijkt dat vies worden gezond is. Daarom hebben we speelbossen aangelegd. Het idee is daar: spelen in de natuur. Geen

wipkip of schommel, maar rommelen met modder, klimmen in de boom. In het speelbos is een poeltje, een zandplek en een omgevallen boom. We willen dat kinderen met een netje in de sloot kunnen prutsen.'

'Bij die speelbossen kregen we opeens te maken met de kwestie van de aansprakelijkheid: als er dan een kind uit de boom viel en een arm brak, werden wij aansprakelijk gesteld. Dat was weer een nieuw probleem.'

'There is no free lunch'

'Uit onderzoek blijkt dat ook mensen die nooit buiten komen, natuur belangrijk vinden. Het voegt kwaliteit aan de leefomgeving toe, ook als mensen er geen gebruik van maken. Iedereen vindt het belangrijk, maar Nederlanders denken dat de mooie natuur en een aardig landschap wel vanzelf ontstaan. Maar dat is dus niet zo. Onderhoud van natuur en landschap kost geld en moeite.'

.. 7 ..

De te lage waardering is problematischer voor landschap dan voor natuur. 'Bij landschap is eigendom en beheer versnipperd. Een natuurgebied is gemakkelijker af te bakenen. Het resultaat van de lage prioriteit van landschappelijke waarde is verrommeling. Wat er nu met het Groene Hart gebeurt, is heel erg zonde.' Kalden noemt – enthousiast struikelend over zijn woorden – de redenen waarom het Groene Hart behouden moet blijven. 'De biodiversiteit in het Groene Hart is uniek in de wereld. En de Hollandsche Linie loopt dwars door het gebied. Onze cultuurhistorische wortels zijn daar te zien!'

'Barbecueplaatsen om nieuwe Nederlanders te bereiken'

De terreinen van Staatsbosbeheer worden goed bezocht, zo'n 100 tot 200 miljoen bezoeken per jaar. Kalden streeft naar nog meer bezoekers. 'Bepaalde groepen bereiken we niet. Nieuwe Nederlanders bijvoorbeeld. De eerste generatie Turken en Marokkanen kwam overwegend van het platteland. Voor die generatie heeft platteland en bos een negatieve betekenis. Maar ons uitgangspunt is niet: de allochtonen moeten maar naar het bos komen. De vraag voor ons is: hoe bewegen wij naar de allochtonen toe.'

Staatsbosbeheer denkt aan verschillende manieren. 'Bijvoorbeeld door het plaatsen en toestaan van barbecues. Wij moeten in hun waardeoriëntatie stappen, anders bereiken wij hen nooit. Om jongeren te bereiken, moeten we geluid toe-

staan. Een ander voorbeeld is het toestaan van plukken. Nu zijn bijvoorbeeld de walnoten rijp. Je ziet Turkse families met stokken tegen de takken slaan. Maar niemand anders. Autochtonen plukken niet meer. Alleen de nieuwe Nederlanders oogsten nog. Je zou je kunnen voorstellen dat wij gaan adverteren: 'De bramen zijn nu rijp. Kom naar het bos!' Maar zover zijn we nog niet, want we zijn ook bang voor de kwetsbare terreinen. Overigens denk ik dat we dat kunnen oplossen met fatsoenlijke zonering in het terrein. Maar daar zijn we nog niet uit.'

Kalden heeft ook nagedacht over strijdige eisen van de gebruikers. Sommigen willen rust, anderen willen geluid en barbecue. Als hij die zaken gaat toestaan, jaagt hij dan de andere bezoekers niet het bos uit? En trouwens, wordt het niet te druk in het bos als het aantal bezoeken tot 300 miljoen groeit? 'Dat is allemaal oplosbaar met zonering. De meeste mensen lopen een rondje van vier kilometer, en dan nog het liefst een begeleide wandeling, met paaltjes bijvoorbeeld. Het zijn niet van die avonturiers. Veilig avontuur is al heel wat. Omdat ze maar korte wandelingen maken en op de paden blijven, zijn de verschillende gebruikers heel goed uit elkaar te houden.'

.. 8 ..

'We hebben natuurlijke processen bevroren en ingedamd'

Niet alleen in de sfeer van gebruikers van de natuurgebieden ligt een opgave. Ook in de manier van beheer is er veel aan het veranderen bij Staatsbosbeheer. 'In de afgelopen eeuw zijn we in Nederland meer bezig geweest met het indammen van de natuur dan met meebewegen. Zo hebben we meanderende rivieren rechtgetrokken. We hebben veel natuurlijke processen bevroren. De komende tijd zijn we gericht op meebewegen. In beleidstaal heet dat: het herstel van abiotische processen. We houden bijvoorbeeld een pleidooi voor een grootschalige kustuitbreiding. Ook hier hebben we natuurlijke processen veel te lang in beton of helmgras gegoten. We gaan nu lagunes creëren en duinmeren. In dezelfde lijn redeneren we: waarom creëren we geen nieuwe rivieren? Ideaal voor het combineren van nieuwe functies: waterberging, wonen, recreëren en natuurbeleving.'

*‘Boeren komen wél op voor hun belangen,
maar natuurmensen niet’*

Kalden: ‘Natuurbewegingen, zoals Natuurmonumenten, Wereldnatuurfonds en Vogelbescherming, maar ook de Landschappen hebben heel veel leden. De impact op de besluitvorming is echter uiterst beperkt. Om het oneerbiedig te zeggen: we slaan nog geen deuk in een pakje boter, met al die leden samen. Boeren komen wél op voor hun belangen, maar natuurmensen niet. Het natuurbelang is niet gearticuleerd. Potentieel hebben we een enorme achterban voor onze plannen voor landschap en natuur, maar nu moeten we die nog weten te mobiliseren.’

*‘Feelings are facts. Dat kan wel zijn,
maar er zijn ook nog gewone feiten’*

.. 9 ..

‘Op exemplaarniveau is er wel emotie. Als er een everzwijn of een hert in het nieuws is, hoor je de natuurmensen wél. Ik ben me ervan bewust dat dierenwelzijn een belangrijke stroom in de samenleving is. Tegelijkertijd is aantoonbaar dat natuur belangrijker is voor de samenleving dan dierenwelzijn. ‘Feelings are facts’ zegt men dan. Dat kan wel zijn, maar er zijn ook nog gewone feiten. Natuur heeft direct impact op de leefomgeving, op de biodiversiteit. Natuur is belangrijk en dat vindt men ook in Nederland. Nu moeten we dat nog omzetten in invloed.’

Ambtenaren, politiek en bestuurskunde

Kalden vindt dat de bestuurskundigen, op een enkeling na, te weinig doen aan de relatie tussen ambtenarij en politiek. ‘Het gaat niet om de individuele uitwisseling tussen politiek en ambtenarij en of dat wel of niet is toegestaan. Die contacten zijn er natuurlijk wel. Maar er is geen diepgaand gesprek over hoe de samenwerking geoptimaliseerd kan worden. Een platform voor structurele uitwisseling ontbreekt. De vruchtbaarheid van die relatie moet ter discussie worden gesteld: hoe kunnen dingen beter, anders, effectiever? Je zou je de vraag kunnen stellen: is het nu het meest handige instrument om kamervragen te stellen? Of zijn er andere manieren? Hoe kan een kamerlid een thema gedurende langere tijd vasthouden? Dat komt de politiek en de ambtenarij ten

goede. Maar als je als ambtenaar die vragen oppert, is het al gauw: waar bemoei je je mee? Het wij/zij denken overheerst. Het lukt ook de bestuurskundigen niet om het discours hierover gevoerd te krijgen. Als er dan een goede uitwisseling plaatsvindt, gaat het opeens weer over 'het primaat van de politiek.' Kalden heeft het niet alleen over het contact tussen ambtenaren en de Kamer, maar ook over de relatie tussen de (top)ambtenaren en het kabinet. 'Ik was SG van LNV. Ik had goed contact met mijn minister (Veerman), maar het contact tussen de SG's en het kabinet bestaat niet. Dat is soms heel onvruchtbaar. Zou de bestuurskunde op dit vraagstuk niet met ideeën kunnen komen? En dan op een manier die relevant is voor mensen uit de praktijk. Te vaak formuleren bestuurskundigen theorieën over de hoofden van de ambtenaren heen.'